

Šiluvos Marijos koplyčia Amerikos Nacionalinėje šventovėje: lietuviško marijinio kulto plitimas ir tautinio paminklo statybos

Laura Petrauskaitė

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas

Dominikonų g. 15/1, LT-01131 Vilnius

laura.petrauskaite@vda.lt

Pamaldumas Šiluvos Madonai – vienas nedaugelio iš Lietuvos paplitusių ir Europos ribas peržengusių katalikiško kulto pavyzdžių. XX a. viduryje jis ypač suklestetėjo tarp lietuvių Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), kuriose Šiluvė savo populiarumu susilygino, gal net ir lenkė Aušros Vartų koplyčios Mariją. Dėsninga, kad ir nacionalinis lietuvių paminklas – tautinė koplyčia svarbiausioje JAV katalikų šventovėje Vašingtone buvo dedikuota Šiluvos Švč. Mergelei Marijai (1966). Projektas suvienijo įvairių kartų, profesijų ir socialinės padėties lietuvių bendram tikslui. Koplyčia liudijo tautiečių pagarbą Mergelei Marijai, populiarino jos apsireiškimą Šiluvoje, prisidėjo prie šio apsireiškimo ikonografijos atsinaujinimo, taip pat atliko tam tikrą politinę funkciją, primindama JAV visuomenei Sovietų Sąjungos okupuotos Lietuvos vardą ir įtvirtindama religingos krikščioniškos šalies identitetą. Šiame straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas koplyčios atsiradimo istorijai ir meno bei politikos santykiams.

Reikšminiai žodžiai: Apsireiškimas Šiluvoje, sakralinė architektūra, bažnytinė dailė, katalikai, politika, Jungtinės Amerikos Valstijos.

Mieli lietuviai, kalba vyskupas Vincentas Brizgys. Kreipiuosi ne vien savo, bet vyskupo Kazimiero Salatkos, visų Amerikos lietuvių kunigų, Lietuvos ministro p. Kajecko, visos eilės lietuviškų organizacijų vardu. Reikalas ne asmeninis, o visų Amerikos lietuvių. Reikalas svarbus ir trumpo laiko. Laiku neatliktas ir negalės būti atliktas. Kartą atliktas, daugiau mums nerūpės ir visi juomi džiaugsimės. Mums duota proga sukurti lietuvių vardui paminklą Amerikos sostinėje Washington, Amerikos Globėjos šventovėje. Jeigu tuomi nepasinaudosime laiku, tai bus atiduota kitiems. Duodami mums šią progą Amerikos vyskupai parodė didelį pasitikėjimą ir pagarbą Amerikos lietuviams. <...> Mūsų paminklas bus lietuviška meniška nemaža koplyčia Nekaltai Pradėtosios naujoje šventovėje. Vardą koplyčiai davėme Švč. Marijos apsišventinimo Šiluvoje. <...> Padarykime tai visi kartu. Nesakykime, ar to reikia. Tiesa, kad į karstą nesinešime nei spaudos, nei chorų, nei organizacijų, nei mokyklų, nei vienuolynų, nei bažnyčių, nei Tėvynės. Tačiau argi jų nereikia? Šis mūsų užsimotas paminklas Amerikos sostinėje yra reikalingesnis už daug kitų mums brangių dalykų, kurių neapleidžiame, nes jis visam pasauliui ir per amžius skelbs lietuvių vardą.¹

Į išskirtinį per įvairias radijo stotis skambėjusį JAV lietuvių vyskupo Vincento Brizgio kvietimą atsiliepė tūkstančiai tautiečių, ir 1966 m. rugsėjo 4 d. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo nacionalinėje šventovėje Vašingtone buvo iškilmingai pašventinta ką tik įrengta Šiluvos Švč. Mergelės Marijos lietuvių koplyčia. Šis sakralinio paveldo objektas kol kas išsamiai netyrinėtas nei dailėtyrininkų, nei istorikų ar kultūrologų. Apie Lietuvių koplyčią fragmentiškai rašyta Nacionalinės šventovės giduose bei pažintiniuose leidiniuose², rengiantis jos pašventinimo 50-mečiui, spaudoje pasirodė apžvalginio pobūdžio straipsnių ir koplyčią aktualizuojančių interviu³, tačiau visapusiško ir kontekstualaus pasakojimo neturime. Straipsnio tiklas:

- 1 Vincentas Brizgys, „Mieli lietuviai...“ [radijo įrašas], [nedatuotas], Vatikano radijo archyvas.
- 2 Geraldine M. Rohling, *Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception*, guide and tour book (Washington, D.C.: Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception, 2018); Walter R. Rossi, *Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception*, guide and tour book (Washington, D.C.: Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception, 2007); Frank di Federico, *The Mosaics of the National Shrine of the Immaculate Conception* (Washington, D.C.: Decatur House Press, 1980).
- 3 Jūratė Maciūnas Landwehr, „The Chapel of Our Lady of Šiluva in Washington, D.C.“, *Lithuanian Heritage*, supplement to *Draugas News*, vol. 4 (May/June 2016): 10–13; Aldona Vasiliauskienė, „Mažai žinoma Šiluvos Mergelės Marijos koplyčia Vašingtone“, *XXI amžius*, 2015 10 16; Saulena Žiugždaitė, „Lietuvių koplyčia Vašingtone ruošiasi 50-me-

1) pasitelkus archyvinčius šaltinius⁴, rekonstruoti Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios Vašingtono Nacionalinėje šventovėje įsteigimo istoriją ir jos kontekstus; 2) ištirti koplyčios meninį dekorą, jo inspiracijų šaltinius ir santykį su bendrosiomis JAV bažnytinės architektūros ir dailės tendencijomis; 3) atskleisti, kaip ir kokios dailės priemonės pasitelktos Lietuvos politinei ir kultūrinei reprezentacijai Šaltojo karo metais.

Šiluvos Madonos kultas JAV

Šiluvoje nuo seno egzistuoja dvi glaudžiai susijusios kulto vietos. Šiluvos Švč. Mergelės Marijos bazilikoje gerbiamas stebuklais garsėjantis ir popiežiaus dovanota karūna vainikuotas Dievo Motinos paveikslas. Apie 1610–1640 m. sukurtas paveikslas yra Romos Švč. Mergelės Marijos Didžiojoje bazilikoje saugomos Marijos Snieginės ikonos sekiny. Šiluva taip pat žinoma kaip Marijos apsireiškimo vieta. Pasak legendos, XVII a. pradžioje piemenims laukuose, prie didelio akmens, pasirodė graudžiai verkianti Mergelė Marija su Kūdikiu ant rankų, priekaištavusi, kad žmonės pamiršo garbinti jos Sūnų. Istorine ir teologine prasme apsireiškimas kelia tam tikrų abejonių⁵, tačiau tai nesutrukdė susiformuoti piligrimystės į šią vietą tradicijai. Ypatinę postūmį šios tradicijos plėtotei suteikė Prancūzijoje, Lurde, 1858 m. įvykęs Švč. Mergelės Marijos apsireiškimas. Kartu su šiuo įvykiu Europoje išpopuliarėjo Marijos apsireiškimo vietų lankymas. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, imti statyti *lurđai* – Lurdo grotos imitacija su Mergelės Marijos statula. Šiuo laiku aktualizavosi ir Šiluvos apsireiškimo vieta. Apsireiškimo vietoje pastatyta modernistinė architekto Antano Vivilskio projektuota koplyčia (1912–1924). Tarpukariu Šiluva tapo svarbiu religiniu centru Lietuvoje: per Šilines (rugsėjo 4 d.) joje švęsti visos šalies

čiui: pokalbis su kun. Rolandu Makricku“, *bernardinai.lt*, 2015 09 08, www.bernardinai.lt/2015-09-08-lietuviu-koplycia-vasingtone-ruosiasi-50-meciui-pokalbis-su-kun-rolandu-makricku/ ir kt.

- 4 Už galimybę susipažinti su Nekaltojo Prasidėjimo nacionalinės šventovės bazilikos archyve (toliau – BNSIC Archives) saugoma medžiaga dėkoju jo kuratorei emeritei dr. Geraldine M. Rohling, už pagalbą tyrinėjant Lituanistikos tyrimo ir studijų centre (toliau – LTSC) sukauptą medžiagą esu dėkinga dr. Indrei Antanaitis-Jacobs, Kristinai Lapienytei ir dr. Robertui Vitui, už Vatikano radijo įrašus – Lietuvių programos direktoriui dr. Jonui Malinauskui. Už galimybę tyrinėti ir viešinti Lietuvių literatūros ir meno archyve (toliau – LLMA) saugomus dokumentus dėkoju jo direktoriui dr. Juozapui Blažiūnui.
- 5 Plačiau apie Šiluvos apsireiškimą žr.: Liudas Jovaiša, „Švč. Mergelės Apsireiškimas Šiluvoje: liudijimai, tradicija, kritika“, *Naujasis Židinys-Aidai* 11/12 (2007): 511–518.

1. Vytautas Kašuba, *Šiluvos Marija*, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolyno lauko koplytėlė, Putnamas, Konektikuto valstija, 1964, LLMA, f. 626, ap. 1, b. 44, l. 8

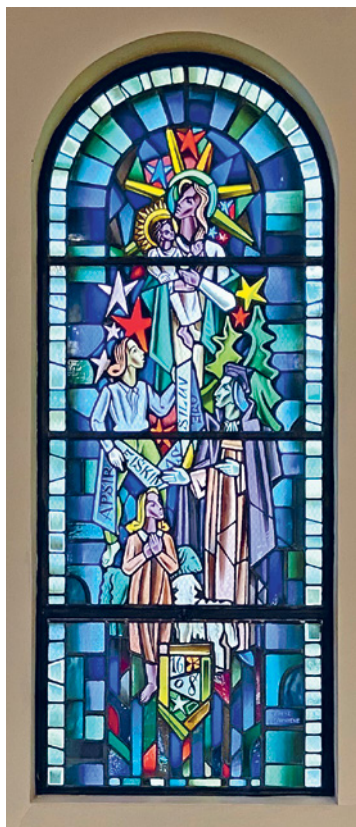
Vytautas Kašuba, *Our Lady of Šiluva*, Chapel of the Convent of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, Putnam, Connecticut, 1964, LLMA, f. 626, ap. 1, b. 44, l. 8

mastu svarbiausi atleidai, rengti eucharistiniai ir pavasarininkų kongresai, per metus piligrimystės vietą aplankydavo šimtai tūkstančių maldininkų⁶.

Šiluvos Madonos kultas JAV pasiekė su pirmąja lietuvių imigrantų banga, bet labiausiai jį platino Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai. Pirmoji Šiluvos Marijai skirta ir Švč. Mergelės Marijos Gimimo titulą įgijusi šventovė buvo pastatyta 1929 m. Market Parko rajone Čikagoje. Bažnyčios didžiajame altoriuje buvo patalpinta Šiluvos bazilikos Dievo Motinos paveikslo kopija ir kasmet švęsti aštuonių dienų Šilinių atleidai⁷. Vėliau kultą aktyviai populiarino dvi lietuviškos vienuolijos – Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo kunigų marijonų vienuolija ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų kongregacija. Su jų vardu siejami pirmieji Šiluvos apsireiškimui skirti sakralinės dailės kūriniai Amerikoje. Kunigo Stasio Saplio sumanymu, 1953 m. įrenginėjant Marianapolio marijonų vienuolyną ir koplyčią, vienas iš šoninių jos altorių buvo skirtas Marijos apsireiškimui Šiluvoje. Jį papuošė realistinis XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje vyraavusia siužeto vaizdavimo tradicija paremtas skulptoriaus

6 Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, „Šiluvos koplyčia XX a. 3–4 dešimtmetyje: puošybos vizija ir tikrovė“, *Meno istorija ir kritika* 5 (2009): 95.

7 Juozas Budzeika, „Šiluvos Madonos kultas Amerikoje“, *Draugas* (1957 08 27).

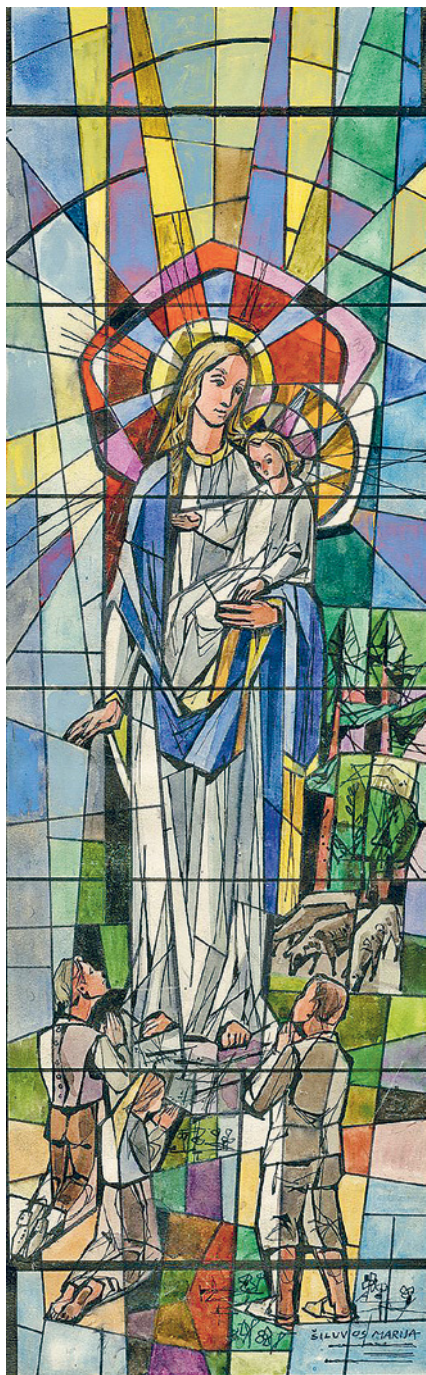
2. Kazys Varnelis, vitražas *Apsireiškimas Šiluvoje*, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolyno koplyčia, Putnamas, Konektikuto valstija, 2021, Lauros Petrauskaitės asmeninio archyvo nuotrauka

Kazys Varnelis, Stained glass window *Apparition of Our Lady in Šiluva*, Chapel of the Convent of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, Putnam, Connecticut, 2021, photo courtesy of the author

Vytauto Kašubos darbo bareljefas⁸. Modernesnę Šiluvės statulą dailininkas sukūrė Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolyno lauko koplyčiai Putname (1957) [1 il.]. Kašuba Mariją pavaizdavo kaip jauną merginą į kasas supintais plaukais didelėmis migdolo formos akimis. Papildomo gyvumo balto marmuro skulptūrai suteikė spalvinga koplytėlės mozaika, vaizduojanti stilizuotas laukų lelijas ir pievoje besiganančias simpatiškas avis (dail. Aleksandra Kašubienė-Kasuba).

Po Antrojo pasaulinio karo itin pagausėjus lietuvių diasporai, tautiečiai ėmėsi renovuoti esamas bažnyčias, taip pat kurti naujas parapijas ir statyti maldos namus. Nacionaliniai sentimentai skatino į bažnyčių dekorą ikonografines programas įtraukti ir svarbiausias Lietuvos marijines šventoves. Greta Aušros Vartų, Pažaislio, Krekenavos, Kazokiškių, Žemaičių

8 [Juozas Prunskis] J. Pr., „Šventovė ir 2480 sudegintų lietuvių“, *Draugas* (1953 07 24).

3. Vytautas Kazimieras Jonynas, *Šiluvos Marija*, vitražo projektas Maizevilio Šiluvos Dievo Motinos koplyčiai, apie 1962, pop., akv., tušas, 48 × 17, LNDM T8176

Vytautas Kazimieras Jonynas, *Our Lady of Šiluva*, stained glass window project for the Chapel of Our Lady of Šiluva in Maizeville, c. 1962, paper, watercolour, Indian ink, 48 × 17, LNDM T8176

Kalvarijos, Pivašiūnų, Trakų Madonų vaizduotas ir Šiluvos Dievo Motinos paveikslas bei Šiluvos apsireiškimas. Jau minėto Putnamo vienuolyno koplyčios dekorą ir visą vidaus įrangą projektavęs dailininkas Kazys Varnelis sukūrė šiai maldos vietai dešimt *art deco* stilištos marijinės tematikos vitražų (1955), net du iš jų susiję su Šiluva: vienas vaizdavo Marijos apsireiškimą Šiluvoje [2 il.], antrasis – stebuklais garsėjantį Šiluvos Dievo Motinos paveikslą⁹. Ši ikonografinė tradicija plėtota ir kitose lietuviškose bažnyčiose, ypač daug Švč. Mergelę Mariją vaizduojančių vitražų suprojektavo dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas¹⁰ [3 il.].

Šiluvoje apsireiškusios Marijos kultą palaikė jos garbei rengiamos iškilmingos šventės, gausiai platinti devociniai paveikslėliai su maldomis į Šiluvę bei religinė literatūra: kunigo Juozo Budzeikos MIC *Marijos apsireiškimas Šiluvoje* (Marianapolis, 1953), Stasio Ylos *Vainikuotoji Šiluvė* (Putnamas, 1957) ir *Marija prabilo Lietuvai* (Čikaga, 1964) ir kt. Amerikos lietuviams Šiluva buvo tapusi pasipriešinimo Sovietų Sąjungos ateizacijai ir represijoms simboliu. Buvo žinoma, kad sovietų valdžia persekioja į Šiluvą vykstančius piligrimus, bet piligrimystės ir toliau tęsiasi. Išeivijoje Šiluvos Marijos reikšmę palaikė ir literatūros, daugiausia poezijos, kūriniai. Kaip yra pastebėjęs Vigmantas Butkus, lietuvių emigrantų kūryboje bendrakatalikiškas Marijos kaip dangaus ir žemės karalienės įvaizdis buvo lituanizuotas: plėtotas Šiluvos Marijos kaip Lietuvos karalienės įvaizdis, Šiluvoje įvietinta sena Lietuvos kaip Marijos žemės mitologema¹¹.

Kūriniai, kuriuose Šiluvos Marija pasirodo Lietuvos, lietuvių tautos globėjos ar dangiškos jos karalienės vaidmenyje, paprastai struktūruoti pagal principą: Šiluvos Marija padėjo Lietuvai įveikti priešus praeityje – ji turi jai padėti/padės juos įveikti dabartyje.¹²

- 9 Vitražuose pavaizduotas Marijos apsireiškimas Šiluvoje ir Šiluvos, Aušros Vartų, Pažaislio, Žemaičių Kalvarijos, Krekenavos, Trakų, Pivašiūnų, Kazokiškių bei Vilniaus Šv. Jono bažnyčių Švč. Mergelės Marijos paveikslai.
- 10 Paminėtini Vytauto Kazimiero Jonyno projektuoti vitražai Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčiai (Ist Sent Luisas, Ilinojaus valstija, 1955), Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčiai (Market Parkas, Čikaga, Ilinojaus valstija, 1955), Šiluvos Dievo Motinos koplyčiai (Maizevilis, Pensilvanijos valstija, 1964), Pranciškonų vienuolyno koplyčiai (Kenebankportas, Meino valstija, 1966).
- 11 Vigmantas Butkus, „Dangiškosios Globėjos figūra: Šiluvos Marija XX a. lietuvių literatūroje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 36 (2012): 25–42.
- 12 Ibid., 41.

Pagal to laikmečio supratimą gretintos Marijos užtarimu laimėtos praeities kovos su reformacija bei protestantizmu ir Šaltojo karo metų kovos su sovietine priespauda.

Amerikos Nacionalinės šventovės reikšmė

Mintis sukurti Lietuvą reprezentuojantį paminklą JAV sklandė tarp diasporos lietuvių kelis dešimtmečius, bet ilgą laiką konkrečios išraiškos neįgavo. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Kunigų vienybei priklausantys „senosios“ kartos lietuvių dvasininkai iškėlė idėją įrengti tautinę koplyčią tuo metu Vašingtone statytoje Amerikos Nacionalinėje šventovėje¹³. Į šalį plūstelėję karo pabėgėliai pasiūlė alternatyvią viziją – statyti tautinę paminklinę šventovę. Šią idėją ypač populiarino buvęs paminklinės Kauno Kristaus Prisikėlimo bažnyčios rektorius ir pagrindinis statytojas kunigas Feliksas Kapočius, planavęs pastatyti ir, padedant dailininkui Kaziui Varneliui, išpuošti lietuvišką Padėkos šventovę¹⁴. Sprendžiant iš Lietuvos, Vokietijos ir JAV bažnyčioms dailininko kurtų projektų¹⁵, šventovės vidus būtų įgijęs modernią, veikiausiai pokubistinei stilistikai artimą raišką. Konfratrams Kapočiaus idėja imponavo, bet dėl brangumo platesnio palaikymo nesulaukė. Postūmiu grįžti prie pirminės idėjos ir imtis realaus planavimo tapo 1959 m. lapkritį užbaigtos Nacionalinės šventovės aukštutinės bažnyčios statybos, augantis šventovės prestižas bei lietuvių noras neatsilikti nuo kitų tautybių imigrantų, steigiančių joje savo koplyčias. 1961 m., lankydamas buvusį klasės draugą, o dabar Nacionalinės šventovės direktorių Thomasą J. Grady, marijonas Petras Činikas informavo, kad lietuviai galvoja apie kokios nors formos „memorialą“ bazilikoje ir norėtų jį dedikuoti Šiluvos Marijai¹⁶.

Apsisprendimas tapo istoriniu. Lietuvių koplyčia įsteigta visuomeniniu ir religiniu požiūriu išskirtinėje vietoje. Pirmosios idėjos JAV sostinėje pastatyti didingą ir prabangią katalikų šventovę užsimezgė dar XIX a. pabaigoje. Iškilmingas Nekaltos Pradėtosios Mergelės Marijos dogmos

13 Francis M. Juras letter to John J. Reilly, Lawrence, Mass., [1947 07 14], BNSIC Archives.

14 Felikso Kapočiaus laiškas Kaziui Varneliui, Oak Lawn, Ill., 1952 03 25 ir tolesnis susirašinėjimas, Lietuvos nacionalinis muziejus, Kazio Varnelio namai-muziejus, f. 11.

15 Plačiau apie Varnelio bažnytinius projektus žr. Giedrės Jankevičiūtės ir Lauros Petrauskaitės straipsnius leidinyje *Kazys Varnelis*, sudarė Daiva Vaišnienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2022), 19–43, 44–68.

16 Petro Činiko laiškas Vincentui Brizgiui, 1962 04 10, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

paskelbimas (1854), sulaukęs entuziastingo tikinčiųjų pritarimo ir suteikęs naujų impulsų marijiniam pamaldumui, inspiravo planuojamą bažnyčią pavadinti šiuo titulu. 1913 m. projektą palaimino ir asmenine auka parėmė popiežius Pijus X. JAV dangiškai globėjai Švč. Mergelei Marijai dedikuotos šventovės statybos su pertraukomis vyko nuo 1920 iki 1959 m., o vidaus dekoru darbai užbaigti 2017 metais. Nacionalinė šventovė iškilo centrinėje Vašingtono dalyje, Amerikos katalikų universitetui priklausiusiame sklype. Pagal statytojų sumanymą, kiekvieną Nacionalinės šventovės lankytoją turėjo priblokšti šventovės dydis: 140 metrų ilgio ir 7200 kv. metrų ploto bažnyčia¹⁷ 6 deš. ne tik buvo didesnė už bet kurią JAV katalikų katedrą, bet ir pretendavo į viso pasaulio didžiausių katalikiškų šventovių dešimtuką. Objektas tapo viena iš simbolinių dominančių urbanistiniame JAV sostinės centrinės dalies peizaže [4 il.].

Nacionalinė šventovė iškilo kaip Amerikos katalikų meilės ir pagarbos Dievo Motinai ženklas bei padėka už jos globą. Žvelgiant į pietinį reprezentacinį bazilikos fasadą, virš portalo vitražinės rozetės fone išryškėja pagrindinis šventovės ikonografinės programos akcentas – dailininko Ivano Meštrovičiaus sukurta Nekaltos Pradėtosios statula. Šoniniuose portalo bareljefuose iškaltos scenos iš svarbiausių Biblijos moterų gyvenimo (dail. Lee Lawrie), o viršuje įkomponuota Apreiškimo Mergelei Marijai scena, kurią rėmina užrašai „Hail Mary, Full of Grace, the Lord is with Thee“ (liet. „Sveika Marija, Malonės pilnoji, Viešpats su tavimi“) ir „O Mary Immaculate be Thou our Mother“ (liet. „O Nekalčiausioji Marija, būk mūsų Motina“) (dail. John Angel). Poriniame šiauriniame fasade Meštrovičiaus projektuotas horeljefas primena, kad Marija yra ne tik Amerikos, bet visos Visatos Karalienė. Šoniniuose fasaduose plėtojamos dieviškųjų dorybių – tikėjimo ir meilės – temos. Siekiant pabrėžti, kad Dievo Motina buvo su amerikiečiais nuo pat pradžių ir visada juos globos, rytinio fasado timpane vaizduojamas Švč. Mergelės Marijos paskelbimas nacionaline Globėja (1846), o Laisvės statulą, Lincolno memorialą ir kitus patriotinius simbolius vaizduojančių šventovės vitražų viršuje įkomponuota Globėjos karūna. Šventovės viduje marijinę tematiką plėtoja įvairius Marijos titulus, apsireiškimus ir stebuklus reprezentuojančios koplyčios. Centrinėje bazilikos dalyje esančios keturios

17 *The National Shrine of the Immaculate Conception* (Washington D.C.: Merkle Press Inc., s. a.), 41, LLMA, f. 626, ap. 1, b. 44.

4. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo nacionalinė šventovė, Vašingtonas, apie 1962, R. Kisieliaus nuotrauka, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė

National Shrine of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, Washington D. C., c. 1962, Photo by R. Kisielius, LTSC, reg. no. 13601, box 3

didžiosios koplyčios dedikuotos Šv. Rožinio Marijai, Stebuklingojo medalikėlio Marijai, Čenstakavos Dievo Motinai ir Šiluvos Dievo Motinai. Nuo 1960 iki 2020 metų šventovės kriptoje ir viršutinėje bažnyčioje įrengta daugiau kaip dvidešimt tautinių koplyčių, tarp jų slovakų, meksikiečių, čekų, austrų, prancūzų, filipiniečių, vietnamiečių maldos vietos. Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčia (1966) buvo viena pirmųjų nacionalinių maldos vietų Nekaltojo Prasidėjimo šventovėje, be to, viena didžiausių, kas neabejotinai liudijo lietuvių diasporos pastangas „įrašyti“ save į katalikiškos Amerikos istoriją, taip pat atkreipti dėmesį į skaudžiai išgyvenamą okupuotos tėvynės laisvės bylą.

Neobizantinė šventovės architektūra ir dekoras

Projektuoti nacionalinę katalikų paminklą buvo pakviesta Bostono architektų firma „Maginnis & Walsh“, suprojektavusi ne vieną dešimtį bažnyčių, seminarijų, mokyklų ir vienuolynų. XX a. 2 deš. galvota apie neogotikinę

šventovę, bet finansiniai ir ideologiniai motyvai galiausiai nukreipė kita linkme. Gotikinės bažnyčios atsisakyta dėl brangių ir sudėtingų statybų, be to, norėta, kad naujasis statinys nebūtų painiojamas su neogotikine anglikonų Nacionaline katedra. Tinkamiausias pasirodė XIX a. anglosaksiškuose kraštuose išpopuliarėjęs neobizantinis (angl. *Byzantine Revival*) stilius.

Po Apšvietos epochos, kurioje aukštintas racionalizmas, anglosaksiškose šalyse kilo nauja susidomėjimo „slėpininga“ Bizantija banga. Iki tol laikyti eklektiškais ir dėl to nevertingais naujomis akimis pamatyti tokie statiniai kaip Konstantinopolio (dab. Stambulo) Šv. Išminties ir Venecijos Šv. Morkaus katedros. Amerikietišką bizantinio stiliaus recepciją stipriai formavo Williamo Morriso, skelbusio, jog Hagia Sophia yra gražiausia kada nors Europoje pastatyta bažnyčia, ir Williamo Lethaby veikalai. Plintant Meno ir amatų sąjūdžio idėjoms, prabangus, gausiai ornamentuotas bizantinis stilius išgyveno tikrą atgimimą¹⁸. Tiems, kurie žavėjosi šiuo stiliumi, imponavo aukso mozaikomis tviskantys kupolai, raibuliuojantys sienų marmuro raštai, polichrominių grindų įmantrybės ir pusbrangiais akmenimis inkrustuoti bažnytiniai reikmenys. Ryškiausi prieškariniai šios krypties pavyzdžiai – Švč. Trejybės (1912) ir Šv. Anzelmo (1918) bažnyčios Niujorke. Tarpukariu besitęsiantį ilgesingą susižavėjimą didinga Bizantijos praeitimi ir jos monumentais papildomai skatino literatūra, ypač fantaziją žadinantys Williamo Butlerio Yeatso eilėraščiai „Sailing to Byzantium“ (publikuotas 1927) ir „Byzantium“ (publikuotas 1932), taip pat Amerikos Bizantijos instituto vykdyti Hagia Sophia restauracijos darbai, kurių metu atidengtas mozaikinis šventovės dekoras¹⁹.

Vienas pagrindinių Nacionalinės šventovės architektų Charlesas D. Maginnisas priklausė Bostono Meno ir amatų draugijai (*Society of Arts and Crafts*, įkurta 1897), prijautė britų Johno Ruskinio ir Williamo Morriso bei amerikiečio Charleso Ellioto Nortono estetinėms pažiūroms, žavėjosi Italijos ankstyvųjų viduramžių architektūra²⁰, todėl suprojektavo

18 Plaćiau žr.: J. B. Bullen, „Byzantine Revival in Europe“, in *The Oxford Handbook of Byzantine Art and Architecture*, ed. Ellen C. Schwartz (New York: Oxford University Press, 2021), 271–284; J. B. Bullen, *Byzantium Rediscovered: The Byzantine Revival in Europe and America* (London: Phaidon Press, 2003).

19 Plaćiau žr.: Robert Nelson, *Hagia Sophia 1850–1950: Holy Wisdom Modern Monument* (Chicago: University of Chicago Press, 2004).

20 Plaćiau žr.: Maureen Meister, *Arts and Crafts Architecture: History and Heritage in New England* (Hanover and London: University Press of New England, 2014).

5. Maginnis & Walsh, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo Nacionalinės šventovės projektas, apie 1920, Amerikos katalikų universiteto archyvas, <https://communications.catholic.edu/magazine/winter-2021/upon-this-granite-block.html>

Maginnis & Walsh, Project of the National Shrine of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, Washington D. C., c. 1920, America's Catholic University Archives, <https://communications.catholic.edu/magazine/winter-2021/upon-this-granite-block.html>

romaninės ir bizantinės architektūros tradicijomis paremtą statinį [5 il.]. Iš romaninių bažnyčių perimtas masyvumas, monumentalus centrinis fasadas ir tam tikri dekoru elementai, pavyzdžiui, puošnus vitražinis rožės formos langas virš centrinio įėjimo, o kupolais perdengtos vidaus erdvės ir mozaikomis žėrinčios lubos bei sienos kėlė asociacijas su bizantinėmis šventovėmis. Realizuotas projektas leido katalikams pabrėžti savo unikalumą ir subtiliai atspindėjo Katalikų Bažnyčios svorį valstybės gyvenime. Nuo pat JAV susikūrimo svarbų vaidmenį formuojant šalies identitetą atliko Vašingtono viešųjų pastatų – pirmiausia valdžios institucijų, taip pat ir bažnyčių architektūra. Ieškant, kas geriausiai išreikštų amerikietiškos demokratijos idealą, pabrėžtų respublikos didingumą ir potencialią imperinę

galybę, nacionaliniu stiliumi tapo antikos architektūros tradicija paremtas neoklasicizmas²¹. Nuo XVIII a. neoklasicistiniai sostinės pastatai plėtojo „didingos Amerikos“ naratyvą, kurį savaip palaikė ir Nacionalinė šventovė, kėlusi aliuzijas su imperine Bizantija. Miesto panoramoje šventovė išsiskyrė melsvos spalvos, simboliškai siejamos su Mergele Marija, kupolu ir karnibile. Kitaip tariant, jeigu Kapitolijus buvo pilietinio gyvenimo centras, tai Nacionalinė šventovė pretendavo tapti šalies dvasiniu kapitolijumi²².

Šventovės vidaus sienos padengtos šviesiai gelsvu travertinu, harmonizuojančiu prabangą, auksu ir raudoniu žėrinčias septynių kupolų mozaikas, kuriose įvaizdinti pagrindiniai katalikų tikėjimo slėpiniai: Sukūrimas, Įsikūnijimas, Išganymas, Šv. Dvasios atsiuntimas, Paruzija, Dievo Avinėlio triumfas ir Švč. Trejybė. Pagrindiniu liturginiu vidaus erdvės akcentu tapo navos ir transepto susikirtimo vietoje įrengtas baldakimu dengtas marmurinis altorius, kurį vainikuoja Nekaltos Pradėtosios Mergelės Marijos statula (skulp. George Snowden). Reikšmingą indėlį dekoruojant bažnyčios erdves 6–7 deš. įnešė autoritetingas sakralinės dailės specialistas, Amerikos katalikų universiteto dėstytojas Johnas (Jan Henryk) de Rosenas. Kurdamas Nacionalinės šventovės interjerą, dailininkas sekė viduramžių ikonografinėmis schemomis ir tęsė secesijos tradicijas. Nuo 1937 m. JAV gyvenęs lenkų menininkas secesionistas prieškarui buvo dekoravęs Vienos, Lenkijai priklausiusio Lvivo ir kitų miestų bažnyčias²³. Įspūdingo mastelio Nacionalinės šventovės apsidės mozaikoje, vaizduojančioje serafimų apsuptą Kristų Visatos Valdovą, ir žemiau jos įrengtų koplytėlių dekore ataidi prerafaelitų, nazarėnų ir simbolistų estetinės idėjos bei stilistika.

Skirtingai negu erdvi ir šviesi aukštutinė bažnyčia, per pirmąjį statybų etapą įrengta žema kriptos bažnyčia skendi prieblandoje. Pagal pagrindinio Nacionalinės šventovės vizionieriaus vyskupo Thomaso Shahano

21 Plačiau žr.: Anna Minta, *Staatsbauten und Sakralarchitektur in Washington/DC: Stilkonzepte patriotischer Baukunst* (Berlin: Reimer, 2015).

22 Thomas A. Tweed, *America's Church: The National Shrine and Catholic Presence in the Nation's Capital* (New York: Oxford University Press, 2011), 184.

23 Plačiau apie Johną de Roseną ir jo bažnytinės dailės kūrinius Europoje žr.: Joana Wolańska, „Jan Henryk Rosen (1891–1982). Wstępne rozpoznanie dorobku artystycznego“, in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej 5*, sudarė Wojciech Walczak, Karol Łopatecki (Białystok: Instytut badań nad dziedzictwem kulturowym Europy, 2013), 249–266; Joana Wolańska, *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938: przemiany architektoniczne i dekoracja wnętrza* (Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2010).

sumanymą, ji primena pirmųjų amžių katakombas ir ankstyvąsias Romos bažnyčias. Dekorą kūrė keletas menininkų, tarp jų amerikietiškojo Meno ir amatų sąjūdžio atstovai Charlesas J. Connickas ir Mary Chase Perry Stratton. Arkinėse langų angose įstatyti nedideli dekoratyvūs Connicko kurti vitražai langai, o lubos ir sienos išpuoštos Stratton įsteigtoje „Pewabic“ studijoje gamintomis specialios technologijos persiliejančių spalvų keraminėmis plytelėmis. Šios unikalios glazūros rankomis gamintos plytelės, naudotos dekoruojant tokius interjerus kaip Detroito metropolitenas, Nacionalinis teatras bei Čikagos Shedd akvariumas, įkūnijo Williamo Morriso iniciuoto amatų gaivinimo judėjimo idealus.

Šiluvos Marijos koplyčia: vietos parinkimas ir ikonografinė programa

Lietuviams pareiškus norą Nacionalinėje šventovėje įrengti tautinį paminklą, bazilika pateikė platų spektrą pasiūlymų. Priklausomai nuo ambicijų ir finansinių galimybių, lietuviai galėjo rinktis nuo kuklios koplytėlės-altoriaus (50 000 USD) iki Švč. Mergelei Marijai skirtos koplyčios su dviem šoninėmis lietuvių šventiesiems skirtomis koplyčiomis žemutinėje bažnyčioje arba erdvios koplyčios viršutinėje bažnyčioje (335 000 USD). 1962 m. kovą vyskupas Vincentas Brizgys su kunigais Pranciškumi Juru ir Jonu Balkūnu susitiko su bazilikos direktoriumi Thomasu J. Grady, apžiūrėjo potencialias lietuvių koplyčios vietas²⁴ ir nusprendė koplyčios įrengimo klausimu pasitarti su lietuviškoms parapijomis ir organizacijomis. XX a. 7 deš. JAV veikė arti šimto lietuviškų parapijų²⁵. Į vyskupo Brizgio kreipimąsi atsiliepė 52 kunigai. Dauguma sumanymą palaikė, skyrėsi tik nuomonės dėl konkrečios paminklo formos: daugusia, 29 respondentai, pasisakė už koplyčią viršutinėje bažnyčioje, 11 – už koplyčią kriptoje ir 10 paliko spręsti iniciatoriams savo nuožiūra. Apklausoje dalyvavusios parapijos žadėjo surinkti nuo tūkstančio iki dešimties tūkstančių dolerių²⁶.

Pragmatiškas ir apdairus vyskupas, prieš priimdamas galutinį sprendimą, pasitarė su bendraamžiu kolega, lenkų kilmės Čikagos vyskupu augziliaru Aloysiumi Wycislu. Lenkų koplyčios įrengimo darbai jau buvo

24 Thomas J. Grady, Memorandum for file, 1962 03 13, BNSIC Archives.

25 Juozo Dakinevičiaus laiškas Vincentui Brizgiui, 1962 03 22, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

26 Antano Deksnio laiškas Vincentui Brizgiui, 1962 03 21, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950; Vysk. V. Brizgio laiškas lietuviams kunigams, Chicago, 1963 03 05, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

pasistūmėję į priekį, tad pokalbis turėjo praktinės naudos. Wycislas geranoriškai pasidalijo organizacine ir finansine koplyčios įrengimo patirtimi. Brizgys sužinojo, jog vien lenkų kilmės amerikiečių vyskupai asmeniškai paaugojo 100 000 dolerių koplyčiai įrengti²⁷. Vyskupas žinojo, kad lietuvių koplyčia tokios paramos tikėtis negali, nes JAV tėra du lietuviai vyskupai – Grand Rapids vyskupijos augziliaras Kazimieras Salatka ir jis pats, neturintis didesnių santaupų. Vadinas, visas lėšas tektų surinkti iš tikinčiųjų. Toks iššūkis neramino, nes lietuviškų parapijų buvo net tris kartus mažiau nei lenkiškų. Visgi, drąsinamas Wycislo pasitikėti lietuviais, Brizgys apsisprendė imtis šio projekto²⁸.

Vyskupas informavo Nacionalinės šventovės direktorių, kad lietuviai apsisprendė įrengti didelę koplyčią centrinėje aukštutinės bažnyčios navoje. Formalaus sprendimo priėmimas užtruko stengiantis taktiškai išspręsti koplyčios „perleidimo“ klausimą. Viršutinėje bažnyčioje tuo metu buvo likusi tik viena didelė koplyčia, kurią buvo rezervavę ukrainiečiai. 1961 m. mirus JAV ukrainiečių graikų apeigų katalikų metropolitui arkivyskupui Constantine'ui Bohachevskiui, jo įpėdinis arkivyskupas Ambrose'as Senyshynas suabejojo, ar sugebės surinkti pakankamai lėšų įgyvendinti pirmtako sumanymą, todėl svarstė atsisakyti rezervuotos koplyčios, bet ilgai nesiryžo. Galiausiai koplyčia buvo „perleista“ lietuviams ir 1963 m. gruodžio 8 d., Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo iškilmės dieną, tarp Nacionalinės šventovės ir Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios komiteto pasirašyta sutartis, kurioje numatytos maldos vietos įrengimo sąlygos²⁹.

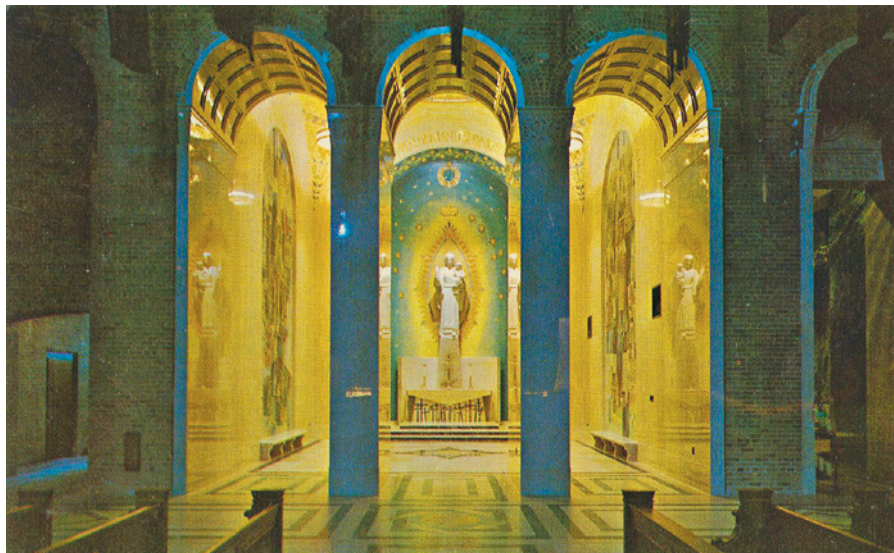
Prasidėjo plataus masto reklaminė kampanija ir lėšų telkimas. Šiluvos koplyčios projektas viešintas JAV ir Kanadoje per sekmadienio pamaldas, parapijų laikraščius ir informacinius leidinius, lietuvišką spaudą. Projekto eigą ir diskusijas visuomenėje periodiškai nušviesdavo laikraščiai *Draugas*, *Tėviškės žiburiai*, žurnalas *Lietuvių dienos* ir kt.³⁰ Aukoti koplyčiai skatino spaudoje skelbti rėmėjų sąrašai³¹. Pasitelkta ir moderniausia to meto komunikacijos

27 Vincentas Brizgys, *Atsiminimai ir dienynas*, [rankraštis], 410, Popiežiškosios lietuvių šv. Kazimiero kolegijos archyvas.

28 Ibid.

29 Agreement between the National Shrine of the Immaculate Conception and the Committee for the Chapel of Our Lady of Siluva, 1963 12 08, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

30 Vincentas Brizgys, „Lietuviai Amerikos sostinės šventovėje“, *Tėviškės žiburiai* (1963 05 16); „Pirmas įmokėjimas paminklinei koplyčiai Wahingtone“, *Draugas*, 1964 01 14; J[eronimas] Cicėnas, „Dienų skeveldros“, *Naujienos* (1964 02 01); v. r., „Uždaras reikalas“, *Dirva*, 1964 02 10; A. P. Rimdžiūnas, „Kodėl visuomenė tyli?“, *Dirva* (1964 02 10); A. K., „Saliamoniškas sprendimas“, *Lietuvių dienos* 2 (141) (1964 vasaris): 16; [Pranas Gaida]

6. Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčia Nekaltojo Prasidėjimo Nacionalinėje šventovėje, Vašingtonas, s. a., VDU, f. 1, ap. 1-9, b. 3482-641-1

Chapel of Our Lady of Šiluva at the National Shrine of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, Washington D. C., s. a., VDU, f. 1, ap. 1-9, b. 3482-641-1

priemonė – radijas. Plokštelės su vyskupo Brizgio kvietimais prisidėti prie koplyčios įrengimo buvo siunčiamos ne tik pagrindinei lietuvių radijo stotčiai „Margutis Radio“ Čikagoje, bet ir lietuviškų laidų Pitsburgo, Detrito, Klivlendo, Bostono ir kitų miestų bei miestelių radijo stotyse rengėjams. Prie Šiluvos Marijos koplyčios įrengimo savo aukomis prisidėjo tūkstančiai Šiaurės Amerikoje gyvenusių diasporos lietuvių, dešimtys organizacijų ir draugijų³².

Kaip ir kitos tautinės koplyčios, lietuviškoji buvo dedikuota Marijai, plėtojo marijinę tematiką ir darniai įsitraukė į bendrą ikonografinę bazilikos

Pr. G., „Lietuva Vašingtone“, *Tėviškės žiburiai* (1964 01 23); Stasys Yla, „Kodėl Šiluva, ne Aušros Vartai? Dėl paminklinės koplyčios Washington“, *Draugas*, priedas *Mokslas, menas, literatūra* (1964 04 25); „Lietuvių koplyčios Washington altoriaus ir jo aplinkos projektas“ [koplyčios vizualizacija], *Draugas*, priedas *Mokslas, menas, literatūra* (1965 02 13); A. Rimvydas, „Dėl lietuviškos koplyčios projekto Washingtono šventovėje“, *Draugas*, priedas *Mokslas, menas, literatūra* (1965 04 03) ir kt.

31 Pvz., „Amerikos lietuvių – Šiluvos Švč. Marijos paminklinei koplyčiai Washington, D.C. aukų“, *Draugas*, 1963 06 05; „Aukos lietuvių paminklinei koplyčiai“, *Draugas*, 1963 08 15 ir kt.

32 Rėmėjų sąrašus žr. *Šiluvos Švč. Marijos koplyčios paminklinė knyga / Our Lady of Šiluva Chapel Memorial Book*, LTSC.

programą [6 il.]. Kartu ji išpildė specifinius lietuvių diasporos lūkesčius – troškimą pabrėžti tautinį maldos vietos charakterį ir reprezentuoti Lietuvą.

Šaltojo karo metais, kai išeivija politiniame ir visuomeniniame gyvenime nuosekliai kėlė Lietuvos išlaisvinimo klausimą, atrodė gyvybiškai svarbu neleisti JAV ir Vakarų Europai susitaikyti su Lietuvos okupacijos faktu ir įsitvirtinti Sovietų Sąjungos diktuojamoms taisyklėms. Spauldoje, konferencijose, sąskrydžiuose ir privačiuose pokalbiuose nuolat akcentuota būtinybė garsinti Lietuvos vardą, parodyti ją kaip senas valstybingumo tradicijas ir unikalią kultūrą turinčią šalį. Šiame kontekste nesunku suprasti, kodėl Šiluvos Marijos koplyčios iniciatoriai numatė, kad koplyčios dekoras turėtų pasakoti Lietuvos religinę ir politinę istoriją, pabrėžti kovos už tikėjimą ir lietuvių kultūrą epizodus³³.

Reaguodami į spauldoje paskelbtą informaciją apie statomą koplyčią, aktyviausi diasporos nariai kreipėsi į vyskupą Brizgį su savo pasiūlymais. Kunigas Mykolas Vembrė prototipu lietuvių koplyčiai siūlė per Antrąjį pasaulinį karą Vokietijoje įsidėmėtą Altiotingo Šv. Onos baziliką. Dvasininkas pabrėžė, jog šioje bazilikoje „Marijos altorius apsuptas Bavarijos karaliaus, vyskupo, kareivio darbininko...“, todėl siūlė Šiluvos koplyčią apsupti Lietuvos globėjais, Lietuvoje apaštalavusiais ir joje gimusiais šventaisiais (iš viso siūlyti 29 asmenys, įtraukiant lietuvius, lenkus ir prūsus)³⁴. Nors Altiotingo Madona buvo tarp populiariausių XX a. piligrimysčių kryptų Europoje (kartu su Lurdo, Fatimos, Čenstakavos ir Loreto šventovėmis), Vembrės dėmesį patraukė ne specialiai Juodajai Madonai skirta koplyčia, bet nacionalinių konotacijų prisodrintas didysis Altiotingo bazilikos altorius.

Ikonografinę koplyčios programą Koplyčios vykdomasis komitetas patikėjo parengti istorikų grupei, į kurią įėjo kunigas Viktoras Gidžiūnas OFM, kunigas Stasys Yla, Antanas Kučas ir Simas Sužiedėlis. Ruošdami potencialią medžiagą, istorikų komiteto nariai į koplyčią žiūrėjo iš jiems

33 „Pirmas įmokėjimas paminklinei koplyčiai Washingtone“, *Draugas* (1964 01 14).

34 Mykolas Vembrė, „Šiluvos koplyčios (Washington D.C.) pagražinimui“, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950. Vembrė su tam tikra paklaida iššifravo Leonhardo Thomos nutapyto Altiotingo Šv. Onos bazilikos altorinio paveikslo (1916) ikonografiją. Paveikslo centre vaizduojama Nekalta Pradėtoji Mergelė Marija su savo motina šv. Ona, kairėje matomas Šv. Huberto riterių ordino didžiojo magistro rūbais vilkintis Bavarijos princas regentas Luitpoldas von Bayernas (1821–1912) su proanūkiu princu Leopoldu, dešinėje pusėje maldininkų minioje išsiskiria vėliavą laikantis karininkas, o pirmame paveikslo registre nutapytas bažnyčiai bazilikos titulą suteikęs popiežius Pijus X. Paveikslą rėmina abipus jo stovinčios popiežių Grigaliaus Didžiojo ir Leono Didžiojo skulptūros.

įprastos mokslininkų pozicijos. Jų siūlymai nugulė akademiškai ilgose Lietuvos istorijos sintezėse, apie kurių meninį atlikimą galvota mažai. Šią problemą išvelgęs Sužiedėlis perspėjo kolegas apie pavojų, susitelkus į istorinį naratyvą, pamiršti dvasinę ir liturginę koplyčios funkciją:

Perkrautas piešinys, audinys ar mozaika išblaško dėmesį. Nedaug rasis norinčių studijuoti sudėtingą vaizdą, lyg istorijos vadovėlį. <...> Tuo tarpu paprastumu, be kokių pasigyrimo pretenzijų, be pabrėžimo kovos epizodų, galime sukelti raminančio, sutelkiančio, švelnaus religinio jausmo, artimo ir lietuvių tautos charakteriui. Kai daug ko nerodoma ir nesigiriama, tai atrodo, kad daugiau turima, negu parodyta. <...> Tik mes patys norime, kad visų mūsų žygius visi žinotų. Daugeliui daug reikšmingiau rodysis, kad Amerikos lietuviai koplyčią įrengė ir ją taip skoningai meniškai išpuošė. Istorinę reprezentaciją palikime istoriniams veikalams!³⁵

Paskutiniame svarstymų etape ikonografinė programa buvo išgryninta, bet siužetų ir teminių gijų įvairovė išliko. Kaip reikalavo koplyčios titulas, svarbiausiu jos akcentu tapo virš altoriaus iškilusi Šiluvos Marijos statula, gaubiamą sodraus mëllo apsidės mozaikoje išdėliotos auksinių spindulių mandorlos. Pabrėžiant apsireiškimo vietos specifiką, mozaikos apvadas dekoruotas pušies šakelių girlianda. Koplyčios kupole pavaizduoti stebuklais garsėjantys Vilniaus Aušros Vartų, Žemaičių Kalvarijos, Pažaislio ir Trakų Dievo Motinos paveikslai. Šoninių sienų mozaikose Lietuva reprezentuota per viduramžių monarchinę tradiciją, sostinės architektūrą, taip pat kaimo kultūrą, žemės ūkį, amatus ir liaudies meną [7, 8 il.].

Pietinės sienos mozaikai parinktas dangiškasis Lietuvos globėjas šv. Kazimieras. Šalia šventojo karalaičio gyvenimo scenų įamžinti simboliniai Lietuvos valstybės įvykiai ir vietos: Lietuvos įsijungimą į krikščionišką Europą ženklinęs Lietuvos karaliaus Mindaugo ir jo aplinkos krikštas, Vilniaus katedra, Aušros Vartų koplyčia, Aukštutinės pilies bokštas, Valdovų rūmai ir kiti istoriškai reikšmingi Lietuvos sostinės civiliniai ir sakraliniai pastatai. Kompozicija įrėminta Lietuvos himno žodžiais „Iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia“. Vėl aktualizavosi ankstesnės epochos šv. Kazimiero įvaizdis.

7. Vytautas Kazimieras Jonynas, Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios projekto (1964) nuotrauka, LTSC, f. 13601, 3 dėžė

Vytautas Kazimieras Jonynas, Photo of the design of the Chapel of Our Lady of Šiluva (1964), LTSC, reg. no. 13601, box 3

8. Vytautas Kazimieras Jonynas, Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios mozaikų projektas, 1964–1965, pop., pieš., 39 × 24, NČDM, V. K. Jonyno galerija, VKJ-174, 175

Vytautas Kazimieras Jonynas, Proposal for mosaics in the Chapel of Our Lady of Šiluva, 1964–1965, paper, pencil, 39 × 24, NČDM, V. K. Jonynas Gallery, VKJ-174, 175

XIX a. pab. – XX a. pr. su šv. Kazimiero vardu ir globa vyko carinės Rusijos draudžiamos lietuviškos spaudos platinimo akcija³⁶, o Šaltojo karo epochoje jis vėl atgijo kaip valstybingumo ir pasipriešinimo rusų užkariautojams simbolis.

Šiaurinės sienos mozaikoje pristatyta lietuvių liaudies kultūra, jos krikščioniškas charakteris ir jai atstovaujantis Rūpintojėlis. XX a. pradžioje Rūpintojėlis iš religinio tapo sekuliaru vaizdiniu. Tautinio atgimimo sąjūdį ir su juo susijęs susidomėjimas liaudies kultūra transformavo biblinį Jėzaus kančios istorijos fragmentą į kultūrinį ir politinį Lietuvos simbolį³⁷. Koplyčios dekore Rūpintojėlis funkcionavo kaip kenčiančios lietuvių tautos personifikacija. Apie tai bylojo mozaikoje pavaizduota ikoninė Petro Rimšos skulptūra *Vargo mokykla*, įamžinusi vaikų ugdymą namuose carinės priespaudos ir lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu. Tautos kančių istoriją pratęsė slapta Gulago lageryje aukojamų šv. Mišių scena ir Sibiro tremtinių maldaknygė *Marija, gelbėk mus / Mary save us*. Rūpintojėlį supantys kaimo kultūros vaizdai – medinės bažnyčios, koplytstulpiai, dievdirbių skulptūrėlės, sodiečių trobos ir laukai per rugiapjūtę – atskleidė jį kaip etninio paveldo vertybę. Nostalgiskus diasporos jausmus išreiškė kompoziciją rėminanti invokacija „Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį“ iš populiarios Maironio giesmės „Kur bėga Šešupė“.

Koplyčioje atsikartojo, tik daug mažesniu masteliu, XX a. 4 deš. Paryžiuje ir Niujorke surengtų šalies prisistatymų elementai³⁸. Lietuvos skyriuje 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje parodoje *Meno ir technikos vieta šiuolaikiniame gyvenime* dominavo Adomo Galdiko triptikas su derliaus nuėmimo scenomis ir Juozo Mikėno projektuota 2 metrų aukščio Rūpintojėlio skulptūra. Po dvejų metų vykusioje Pasaulinėje parodoje Niujorke eksponuoti istoriniai pano ir švietimo istorija. Tėvynės netekusiems ir tautinį identitetą siekusiems išsaugoti lietuviams kiekviena proga atrodė tinkama reprezentuoti Lietuvą. Šiuo aspektu lietuviai neišsiskyrė iš kitų savo koplyčias Nacionalinėje šventovėje įrengusių imigrantų bendruomenių, kurios taip pat rūpinosi ne tik sukurti sakralumo potyrį, bet ir įamžinti savo tautos istoriją ir tautinius šventuosius.

36 Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, *Lietuvos bažnyčių dailė. XX amžiaus I pusė* (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009), 174.

37 Plačiau žr.: Gabija Surdokaitė-Vitienė, *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017).

38 Plačiau žr.: Giedrė Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940* (Kaunas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003), 39–89.

Koplyčios dekoras, jo autoriai ir JAV bažnytinio meno kontekstas

Architektūrinį Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios projektą parengė tuometinis pagrindinis šventovės architektas Eugene'as F. Kennedy Jr., pratęsęs savo pirmtako Charleso D. Maginniso puoselėtą stilistiką ir integravęs koplyčią į bizantinį šventovės interjerą. Nacionalinė šventovė, kuriai buvo svarbi imigrantų bendruomenių integracija į JAV Katalikų Bažnyčią, pagarbiai žiūrėjo į etninės grupės norą puoselėti savo identitetą ir kultūrą, todėl sutiko su Koplyčios komiteto prašymu, jog Šiluvos koplyčią dekoruotų lietuviai dailininkai. Šiam darbui pakviesti trys diasporoje gerai žinomi bažnytinės dailės specialistai. Su Šiluvos apsireiškimo tema iš anksčiau pažįstamas V. Kašuba sukūrė balto marmuro Šiluvės statulą [9 il.]. Ne vieną JAV lietuvių bažnyčią išpuošęs dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas suprojektavo sienų mozaikas³⁹, o lubų, apsidės ir altoriaus mozaikas sukūrė visoje Rytinėje pakrantėje užsakymus vykdžiusios firmos „Durham Studios Inc.“ bendrasavininkis Albinas Elskus. Beje, patirties sakralinės dailės srityje turėję lietuviai menininkai buvo pakviesti sukurti ir daugiau dekoru darbų Nacionalinėje šventovėje. Elskus suprojektavo Švč. Trejybės kupolo langų vitražus (1967), Kašuba sukūrė šventųjų Antano Paduviečio, Klaros Asyžietės ir Johno Berchmanso skulptūras virš Rožinio slėpinių koplytelių, o Kašubienė-Kasuba į šventovės istoriją įėjo kaip Švč. Mergelės Marijos Misijų Karalienės koplyčios mozaikos (1967) autorė⁴⁰.

Siekiant išlaikyti Nacionalinės šventovės dekoru vientisumą, Kennedy sukurtas lietuvių koplyčios projektas siejosi su kitų panašiu laiku įrengtų koplyčių stilistika, spalvine palete ir dekoru schemomis, o pakviesti menininkai jį „sulietuvino“. Elskus lubų puošyboje panaudojo prieverpsčių saulutes, tulpes ir kitus tradicinės liaudiškos puošybos motyvus. Dailininkas taip pat suprojektavo lietuvių liaudies motyvais paremtus bronzinius

39 Mozaikų projektų istorija verta atskiro paminėjimo. Pagaminus mozaikas, Nacionalinės šventovės administracija reiškė nepasitenkinimą, kad „Venetian Art Mosaics Company“ sienų mozaikų projektus grąžino jų autoriui Jonynui, o ne jiems. Teigė, kad teisiškai projektai priklauso šventovei, reikalavo jų iš Jonyno, darė spaudimą vysk. Brizgiui, o jų neatgavę ketino bylinėtis. Bet kartu vysk. Brizgiui pripažino, kad kai tik gaus projektus, juos sunaikins, kad nebūtų panaudoti pakartotinai, ir kad tai yra įprasta šventovės praktika (žr. Thomas J. Grady letter to Vincentas Brizgys, Washington, 1966 11 14, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950). Galbūt žinodamas šią praktiką ir siekdamas išgelbėti savo kūrinius nuo sunaikinimo, Jonynas juos pasiliko sau, o vėliau perdavė Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus padaliniui – V. K. Jonyno galerijai Druskininkuose.

40 Rohling, *Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception*, 40, 119, 127, 154–155.

9. Vytautas Kašuba, *Šiluvos Marija*,
1966, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė

Vyatas Kašuba, *Our Lady of Šiluva*,
1966, LTSC, reg. no. 13601, box 3

kryžius abipus altoriaus. Dekorą lietuviškumo siekė ir Jonynas. Jo sukurtų mozaikų fono spalviniai sąskambiai primena tradicinius kaimiškus audinius. Kaip ir kitų koplyčių atveju, menininkų projektus realizavo su šventove bendradarbiavę meistrai ir dirbtuvės. Madonos statulos kalimo darbai rūpinosi „Peter Bratti Associates“, altoriaus reikmenis ir bronzinius kryžius pagamino specialistas iš Barselonos Xavieras Corberas, o mozaikos darbus atliko Niujorko firma „Venetian Art Mosaics Inc.“ Dideli mozaikomis padengti plotai, vyraujančios auksinė bei mėlyna spalvos kėlė asociacijas su bizantiniu stiliumi, o ornamentika ir siužetai liudijo pastangas tęsti tarpukariu Lietuvoje susiformavusį tautinį stilių.

Spalvingomis mozaikomis išpuošta Šiluvos koplyčia su modernizuotos klasikos Marijos skulptūra iš nepoliruoto Tranio marmuro atitiko daugumos JAV lietuvių supratimą apie bažnytinį meną. Tikintieji tikėjosi, kad maldos vieta spinduliuos ramų, klasikinį grožį ir kurs švelnią maldingą nuotaiką. Šaltojo karo metų religinės dailės vartotojai, kaip ir ankstesnė lietuvių karta, buvo konservatyvūs ir rezervuoti modernios raiškos atžvilgiu.

Tarpukario Lietuvoje kunigai nemėgino aktyviau skatinti bažnytinės dailės stilistinių permainų ir remti modernios meninės raiškos⁴¹. Bažnytinės dailės modernizacijai angažuotų lietuvių dvasininkų trūko ir JAV. Dauguma, išskyrus kai kuriuos išimtinis atvejus, puoselėjo sentimentalumu persunktą bažnytinį stilių, tokia raiška tiko ir jų vadovaujamų parapijų tikintiesiems. Pokario modernizmas jiems atrodė pernelyg sterilus, šaltas ir bedvasis, ypač atmestinas dėl to, kad buvo ne nacionalinis, o tarptautinis stilius. Šį santykį su modernizmu įžodino žurnalistas Kazys Bridžius:

Per visus pastarojo pokario dešimtmečius šiame krašte naujai statomoms ar tik remontuojamoms lietuvių bažnyčioms bei koplyčioms daugeliu atvejų buvo stengtasi duoti ir lietuviškuosius išorinės architektūros bei vidaus įrangimų bruožus. <...> ryšium su įvairiomis šiandieninėmis bažnytinio gyvenimo reformomis mūsų bažnyčiose ir koplyčiose reformų lenktyniavimo įkarštyje lietuviškieji vidaus įrengimo elementai buvo nelauktai pašalinti, pakeičiant juos lietuvių širdžiai nieko nesakančiomis, šaltomis tarptautinėmis „naujienomis“. Vienur kitur maldos namuose dingo lietuviškąjį skobnį primenantieji altoriai, lietuviškąją koplytėlę primenantys tabernakuliai ir pan. Juos nuimant, tur būt, buvo galvojama, kad tuo vykdoma bendra susimoderninimo kryptis. Bet ar tuo modernėjame? Tektų labai paabejoti.⁴²

Užsakovo vaidmens reikšmę liudija skirtis tarp lietuviškoms ir amerikietiškomis parapijoms lietuvių menininkų kurtų bažnytinių interjerų. Šiuolaikiškesni, nauja menine raiška išsiskiriantys interjerai kurti naujų amerikietiškų parapijų užsakymu. Nacionalinei šventovei kūrę menininkai lygiagrečiai projektavo pokario modernizmui atstovavusius interjerus. Jonynas sukūrė ne vieną brutalizmo estetikai artimą dekorą, tarp jų Niujorko Bronkso rajono Šv. Brendano katalikų bažnyčios (1966) ir Vašingtono Šv. Jurgio anglikonų bažnyčios (1967). Monochrominiame pastarosios bažnyčios interjere svarbiausiais akcentais tapo masyvių formų aukos stalas ir šlapiame cemento išraižytos šiurkščios faktūros Kryžiaus kelio stotys su grafičius primenančiais įrašais. Kašubienė-Kasuba XX a. 7 deš. parodose

41 Plačiau žr.: Jankevičiūtė, *Dailė ir valstybė*, 243–281.

42 [Kazys Bridžius] k. br., „Dar viena išvada po Lietuviškos koplyčios dedikavimo Washingtonė“, *Draugas*, priedas *Mokslas, menas, literatūra* (1966 09 17).

demonstravo abstrakčių monochrominių mozaikų ciklus iš skaldyto juodo marmuro, amžininkai žavėjosi menininkės sukurtu monumentaliu laipsniškai šviesėjančiu retabulu iš pilkų pajūrio akmenėlių North Branfordo Šv. Augustino bažnyčioje (1962). Bažnyčias ir vienuolynus projektavę amerikiečiai architektai mielai bendradarbiavo su monumentalias, griežtos tektonikos plakto švino šventųjų skulptūras kūrusiu Kašuba. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais vyko ryškus perėjimas nuo istoristinės prie modernistinės raiškos ir lietuvių menininkai aktyviai dalyvavo šiame procese. Nors dalis užsakovų ir vėlesniais dešimtmečiais pageidavo istorinius stilius imituojančių bažnyčių, tačiau nuo 6 deš. vidurio modernistinė kryptis tapo dominuojanti.

Nacionalinė šventovė buvo XIX–XX a. sandūroje JAV suklestėjusio Meno ir amatų sąjūdžio idėjų ir susižavėjimo Bizantija išraiška, o Šiluvos Marijos koplyčia – pokarinė šios išraiškos tąsa. Lietuviams rūpėjo garsinti savo tėvynę, pabrėžti šimtmečiais skaičiuojamą jos valstybingumą, šią funkciją atliko ikonografinė maldos vietos programa, o neobizantinė šventovės stilistika tarsi suteikė Lietuvą reprezentuojančiai koplyčiai papildomo istorinio svorio.

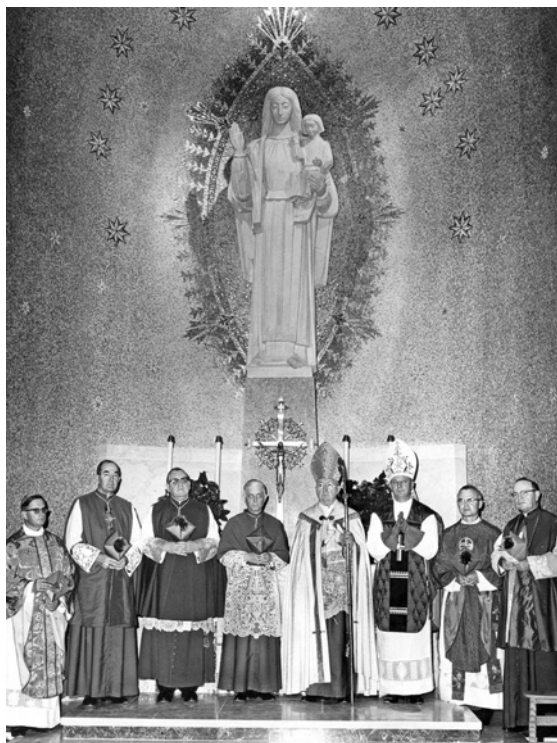
Kultūrinė ir politinė koplyčios reikšmė

Iškilmų išvakarėse vyskupas Brizgys konsekrovo naujai įrengtos koplyčios altorių [10 il.], o 1966 m. rugsėjo 4 d., per Šilines, Vašingtono arkivyskupas Patrickas O'Boyle'as su iškilminga procesija įžengė į Nacionalinę šventovę ir, dalyvaujant Lietuvos ir JAV vyskupams, pašventino Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčią. Istorinėje nuotraukoje šalia Šiluvos Madonos įamžinti O'Boyle'as ir Brizgys kartu su Amerikos katalikų universiteto rektoriumi vyskupu Williamu J. McDonaldu, vyskupijų, apimančių didžiausias lietuviškas parapijas, ganytojais ir kitais garbingais svečiais [11 il.]. Nei į nuotrauką, nei į koplyčią netilpo gausiai iš JAV ir Kanados atvykusių arti šimto lietuvių kunigų. Ką tik pasibaigusio Vatikano II susirinkimo atnaujinta liturginė tvarka Nacionalinėje šventovėje dar netaikyta, tad vienu metu prie atskirų altorių aukotos net trejos pontifikalinės Mišios. Prie didžiojo altoriaus Eucharistiją šventė vyskupas Brizgys, kriptoje Mišias aukojo

10. Vyskupas Vincentas Brizgys konsekruoja Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios altorių, 1966 09 03, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė

Consecration of the altar table of the Chapel of Our Lady of Šiluva by Bishop Vincentas Brizgys, September 3, 1966, LTSC, reg. no. 13601, box 3

11. Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios pašventinimo iššilmės, 1966 09 04. Iš kairės į dešinę: vysk. Pranas Brazys, vysk. William J. McDonald, arkivysk. John P. Cody, kard. Lawrence J. Shehan, arkivysk. Patrick O'Boyle, vysk. Vincentas Brizgys, vysk. Kazimieras Salatka, arkivysk. John F. Dearden, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė

Consecration of the Chapel of Our Lady of Šiluva, September 4, 1966. From left to right: Bishop Pranas Brazys, Bishop William J. McDonald, Archbishop John P. Cody, Cardinal Lawrence J. Shehan, Archbishop Patrick O'Boyle, Bishop Vincentas Brizgys, Bishop Charles Salatka, Archbishop John F. Dearden, LTSC, reg. no. 13601, box 3

vyskupas Salatka, o lauke – iš Romos atvykęs vyskupas Pranas Brazys⁴³. Skirtingais duomenimis, iškilmėse dalyvavo nuo 9000 iki 15 000 lietuvių⁴⁴.

Šiluvos Marijos koplyčios pašventinimas tapo ne tik pakilia religine švente, bet ir įsidėmėtinu muzikinio gyvenimo įvykiu. Vyskupo Brizgio prašymu bažnytinės muzikos ekspertas, kompozitorius kunigas Vladas Budreckas priėmė atsakomybę už muzikinę iškilmų pusę. Jis ne tik sklandžiai organizavo profesionalų chorinį giedojimą šv. Mišių metu, bet ir inicijavo specialiai šiai progai trijų naujų kūrinių užsakymą⁴⁵. „Statler Hilton“ viešbutyje surengto oficialaus priėmimo metu turėjo skambėti Šiluvos Marijos trilogija: Juozo Bertulio „Juodbruvė Mergaitė Nazareto“ (ž. Antano Maceinos), Bruno Markaičio SJ „Nenuženk nuo akmens, o Marija“ (ž. Kotronos Grigaitytės) ir Jeronimo Kačinsko „Lietuvos Karalienė“ (ž. Elenos Tumienės). Vieni šaltiniai nurodo, kad visi numatyti kūriniai buvo atlikti, kiti teigia, jog, organizatoriams netikėtai nukėlus koncertą po vaišių, kai kurie solistai atsisakė pasirodyti ir suplanuota trilogija iširo⁴⁶. Viena aišku, kad koplyčios iškilmės paskatino Šiluvos Marijos kultui skirtų muzikinių kūrinių atsiradimą, kuriuos profesionalai įvertino palankiai. Lietuvių muzikos archyvo kūrėjas Juozas Žilevičius, rūpindamasis kūrinių išsaugojimu ir sklaida, juos suredagavo ir 1969 m. atskiru leidiniu išleido šių kūrinių natus⁴⁷. Kokį atgarsį kūriniai turėjo visuomenėje, sunku spręsti, nes kol kas muzikologinių tyrimų nėra.

Svaraus tarptautinio dėmesio šiam įvykiui suteikė įvairiais komunikaciniais kanalais paskelbtas viešas popiežiaus Pauliaus VI laiškas, kuriame reikia viltis, jog lietuviai, Švč. Mergelei Marijai užtariant, atgaus tikėjimo laisvę, ginamą Vatikano II susirinkimo⁴⁸. Daugiausia dėmesio Šiluvos Marijos koplyčiai skyrė amerikietiška katalikiška spauda ir radijas. Apie

43 Šiluvos Švč. Marijos koplyčios paminklinė knyga / *Our Lady of Siluva Chapel Memorial Book*, LTSC.

44 [Vladas Būtėnas] Vl. Rmjs., „Šalis, nušlakstyta kankinių krauju ir ašaromis. Ketvirtasis reportažas iš Washingtono“, *Draugas* (1966 09 15).

45 Juozo Žilevičiaus laiškas vysk. Vincentui Brizgiui, Chicago, 1969 10 28, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

46 Lietuvių religiniam kongresui rengti komiteto laiškas Juozui Žilevičiui, 1966 09 23, LTSC, reg. nr. 13601, 3 dėžė, 950.

47 *Marijos koplyčios dedikacijos ir Religinio kongreso prisiminimui*, red. J. Žilevičius (Chicago: Lietuvių muzikos archyvas, 1969).

48 Popiežiaus Pauliaus VI laiško vyskupui Vincentui Brizgiui angliška versija išspausdinta Vatikano oficioze *L'Osservatore Romano* 204 (1966).

koplyčios pašventinimą pranešė ir sostinės pasaulietinė žiniasklaida: dienaščiai *Washington Post* ir *Evening Star*. Informuodami apie įvykį, laikraščiai įprastai akcentavo komunistų persekiojamos Bažnyčios motyvą, išpūdį sustiprindami šv. Mišių sovietiniame lageryje scena iš Jonyno mozaikos⁴⁹. Skaitytojams aiškinta, kad scena vaizduoja lietuvių kunigo Prano Račiūno slapta aukojamas šv. Mišias sovietų kaliniams Vorkutos „vergų lageryje“. Iš bendro komunikacinio lauko galima spręsti, jog amerikiečiams darė išpūdį išskirtinis popiežiaus dėmesys lietuviams, taip pat jaudino totalitarizmo aukų likimai.

Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčia buvo finansiškai brangus, didelių žmogiškųjų resursų pareikalavęs projektas, tad natūraliai kyla klausimas, koks jos vaidmuo Šaltojo karo ir vėlesniais dešimtmečiais. Tokio mastelio projekto įgyvendinimas konsolidavo įvairių kartų ir patirčių katalikišką lietuvių diasporą, leido aiškiau pajusti savo potencialą, veikimo mastus, kėlė tautinį orumą ir skatino veikti Lietuvos išlaisvinimo labui. Pajusta, kad „lietuvių išeivija yra ne tik gyva, organizuota ir veiksminga, bet ir kūrybinga.“⁵⁰ Kartu koplyčia leido išreikšti solidarumą su okupacijos sąlygomis gyvenančiais tautiečiais ir atliko terapinę užduotį lengvinant karo ir emigracijos traumas. Panašiai mąstė ir kitos Rytų Europos diasporos. JAV lenkai deklaravo, kad, įrengdami Čenstakavos Dievo Motinos koplyčią, siekia dvasiškai sustiprinti savo brolius Lenkijoje, kurie viliasi ir meldžia išvadavimo iš kančių ir religinės priespaudos⁵¹.

Tam tikra kunigijos ir plačiosios diasporos dalis Šiluvos Marijos koplyčios pašventinimo iškilmes matė kaip progą surengti politinę manifestaciją dėl Lietuvos išlaisvinimo: planavo išpūdingą procesiją-eiseną Vašingtono gatvėse ir rengė kreipimąsi į JAV prezidentą⁵². Visgi vyskupo Brizgio nuopelnu koplyčia apsaugota nuo visiško politinio įdarbinimo, išsaugant jos pirminę ir pagrindinę funkciją – būti maldos vieta⁵³. Kita vertus, jau pats

49 *Catholic Standard* (1966 09 01); *The Washington Post* (1966 09 03); *The Evening Star* (1966 09 03); *The New York Times* (1966 09 06); *Sunday Herald* (1966 09 18); *The National Catholic Reporter* (1966 09 07); *Clarion Herald* (1966 09 08) ir kt.

50 „Šiluvos koplyčia Washingtone neša vaisius“, *Draugas* (1966 09 19).

51 *Mary's Shrine*, vol. 25, no. 2 (May 1964): 2, LLMA, f. 626, ap. 1, b. 44.

52 [Pranas Gaida] Pr. G., „Po žygio sostinė“, *Tėviškės žiburiai* (1966 09 22); Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone. Juozas Kajeckas. Pro memoria, 1966 04 02, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 631, l. 29

53 Diplomatinijos šefas Stasys Lozoraitis. Pro memoria, 1966 03 14, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 631, l. 28.

lietuvių koplyčios egzistavimo reprezentacinėje JAV šventovėje faktas turėjo simbolinę reikšmę. Koplyčios pašventinimo metais netoli šventovės savo būstinę įkūrė Nacionalinė katalikų vyskupų konferencija, tad katalikų įtaka sostinėje stiprėjo, o Nacionalinės šventovės vaidmuo augo. Šaltojo karo metais lietuviai mėgdavo pabrėžti, kad nepriklausomos Lietuvos vėliava kabo net keliose Vašingtono vietose: prie Valstybės departamento ir Kultūrų namuose. Šiame kontekste tiko paminėti ir Šiluvos Švč. Mergelės Marijos lietuvių koplyčią Amerikos Nacionalinėje šventovėje.

Koplyčios atsiradimas buvo savalaikis Šaltojo karo sociokultūrinių aktualijų kontekste. Lietuvių diasporos pastangos į viešumą kelti religijos laisvės suvaržymus Sovietų Sąjungoje sutapo su platesniais pasauliniais procesais – XX a. 7 deš. pradėta įvairiais lygmenimis kalbėti apie pamatines žmogaus teises. Kartu su antrąja feminizmo banga, afroamerikiečių teisių judėjimu, iniciatyvos už tikinčiųjų teises buvo viena iš žmogaus teisių ir laisvių revoliucijos aktualijų. Šia prasme koplyčios ikonografinis turinys atliko savo misiją – priminė amerikiečiams apie tikinčiųjų padėtį Sovietų Sąjungoje. Po kelerių metų šią misiją pratęsė naujos išeivijos iniciatyvos. Apie komunistinio režimo nusikaltimus ir tikinčiųjų teisių pažeidimus visuomenę informavo į anglų kalba verčiama nuo 1972 m. Lietuvoje pagrindyje leidžiama *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika*. Amerikiečių dėmesį patraukė 1977 m. rugsėjo 24 d. Vašingtone surengtas Pabaltijiečių žygis už žmogaus teises. Spauda tuokart rašė, jog 5000 lietuvių, latvių ir estų jaunuolių susirinko prie Lincolno paminklo Vašingtone. Dalyvaujant JAV senatoriams, po įžanginės vyskupo Brizgio maldos JAV vyriausybei buvo įteikta rezoliucija, kurioje reikalaujama ginti tikinčiųjų teises pavergtose Baltijos šalyse artėjančioje Belgrado konferencijoje.

Išvados

Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčios įsteigimas JAV Nekaltojo Prasidėjimo nacionalinėje šventovėje liudija lietuviško marijinio pamaldumo plitimą pasaulyje. Vašingtono bazilikoje Šiluvė atsidūrė šalia plačiai žinomų Lurdo, Gvadalupeš ir Karmelio Kalno Madonų. Marijos apsireiškimo Šiluvoje kultas peržengė lietuvių diasporos ribas ir tapo visos Amerikos

katalikų dvasinio lobyno dalimi. Koplyčia yra lankoma piligrimų ir turistų, o šventovės leidžiami gidai susidomėjusius glaustai supažindina su Marijos apsireiškimo Šiluvoje istorija, koplyčios ikonografija ir dekorą kūrusiais lietuvių menininkais.

Amerikietiškojo bažnytinio paveldo kontekste koplyčia atspindi istorinių stilių gyvastingumą. Kai parapinėms bažnyčioms ir vienuolynams menininkai kūrė „šaltus“ pokario modernizmo estetika alsuojančius interjerus, reprezentacinėje šalies šventovėje įrengta dekoratyvumą, ornamentškumą ir kitas nuo Meno ir amatų sąjūdžio laikų vertintas savybes puoselėjusi Šiluvos Marijos koplyčia. Reikšminga ir tai, kad būtent JAV po Antrojo pasaulinio karo atvykusių lietuvių menininkų (Vytauto Kašubos, Aleksandro Kašubienės-Kasubos, Kazio Varnelio, Vytauto Kazimiero Jonyno) nuopelnu atnaujinta ir sumoderninta Šiluvos apsireiškimo ikonografija.

Šaltojo karo metais šios maldos vietos atsiradimas kartu su kitomis politinėmis ir kultūrinėmis akcijomis sustiprino lietuvių matomumą JAV politiniame ir visuomeniniame gyvenime, simboliškai palaikė už laisvę kovojančios tautos pastangas. Diasporos pastangomis ir lėšomis įrengta paminklinė Šiluvos Švč. Mergelės Marijos koplyčia reprezentavo ir toliau reprezentuoja Lietuvą pagrindinėje Amerikos katalikų šventovėje.

Gauta — 2022 05 12

Nepublikuoti archyviniai šaltiniai

- Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception Archives. Vašingtonas, JAV. The Chapel of Our Lady of Šiluva dokumentai.
- Lietuvių literatūros ir meno archyvas. Vilnius, Lietuva. F. 626. Vytautas Kazimieras Jonynas.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Vilnius, Lietuva. F. 668. Lietuvos diplomatijos šefas Stasys Lozoraitis.
- Lietuvos nacionalinis muziejus. Kazio Varnelio namai-muziejus. Vilnius, Lietuva. F 11. Kazio Varnelio dokumentai.
- Lituanistikos tyrimo ir studijų centras. Lemonas, JAV. Reg. nr. 13601. Vysk. Vincento Brizgio archyvas.
- Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. V. K. Jonyno galerija. Druskininkai, Lietuva. Vytauto Kazimiero Jonyno archyvas.
- Popiežiškoji lietuvių šv. Kazimiero kolegija. Roma, Italija. Vysk. Vincento Brizgio dokumentai.

Literatūra

- A. K. „Saliamoniškas sprendimas“. *Lietuvių dienos* 2 (141) (1964 vasaris).
- „Amerikos lietuvių – Šiluvos Švč. Marijos paminklinei koplyčiai Washington, D.C. auکوjo“. *Draugas* (1963 06 05).
- „Aukos lietuvių paminklinei koplyčiai“. *Draugas* (1963 08 15).
- [Bridžius, Kazys] k. br. „Dar viena išvada po Lietuviškos koplyčios dedikavimo Washington“. *Draugas. Priedas Mokslas, menas, literatūra* (1966 09 17).
- Brizgys, Vincentas. „Lietuviai Amerikos sostinės šventovėje“. *Draugas* (1963 05 16).
- Budzeika, Juozas. *Marijos apsireiškimas Šiluvoje*. Marianapolis: [Schola Marianapolitana], 1953.

- Bullen, J. B. „Byzantine Revival in Europe“. In *The Oxford Handbook of Byzantine Art and Architecture*. Ed. Ellen C. Schwartz, 271–284. New York: Oxford University Press, 2021.
- . *Byzantium Rediscovered: The Byzantine Revival in Europe and America*. London: Phaidon Press, 2003.
- Butkus, Vigmantas. „Dangiškosios Globėjos figūra: Šiluvos Marija XX a. lietuvių literatūroje“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 36 (2012): 25–42.
- [Būtėnas, Vladas] Vl. Rmjs. „Šalis, nušlaks-tyta kankinių krauju ir ašaromis. Ketvirtasis reportažas iš Washingtono“. *Draugas* (1966 09 15).
- Catholic Standard* (1966 09 01).
- Cicėnas, J[eronimas]. „Dienų skeveldros“. *Naujienos* (1964 02 01).
- Clarion Herald* (1966 09 08).
- The Evening Star* (1966 09 03).
- Federico, Frank di. *The Mosaics of the National Shrine of the Immaculate Conception*. Washington, D.C.: Decatur House Press, 1980.
- [Gaida, Pranas] Pr. G. „Lietuva Vašingtone“. *Tėviškės žiburiai* (1964 01 23).
- . „Po žygio sostinė“. *Tėviškės žiburiai* (1966 09 22).
- Yla, Stasys. „Kodėl Šiluva, ne Aušros Vartai? Dėl paminklinės koplyčios Washington“. *Draugas. Priedas Mokslas, menas, literatūra* (1964 04 25).
- . *Marija prabilo Lietuvai*. Chicago (Ill.): Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1964.
- . *Vainikuotoji Šiluvė*. Putnam (Conn.): Immaculata Press, 1957.
- Jankevičiūtė, Giedrė. *Dailė ir valstybė. Dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*. Kaunas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
- Jovaiša, Liudas. „Švč. Mergelės Apsireiškimas Šiluvoje: liudijimai, tradicija, kritika“. *Naujasis Židyns-Aidai* 11/12 (2007): 511–518.

- Kazys Varnelis. Sudarė Daiva Vaišnienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2022.
- „Lietuvių koplyčios Washingtone altoriaus ir jo aplinkos projektas“ [koplyčios vizualizacija]. *Draugas*. Priedas Mokslas, menas, literatūra (1965 02 13).
- Maciūnas Landwehr, Jūratė. „The Chapel of Our Lady of Šiluva in Washington, D.C.“ *Lithuanian Heritage*. Supplement to *Draugas News*, vol. 4 (May/June 2016): 10–13.
- Marijos koplyčios dedikacijos ir Religinio kongreso prisiminimui. Red. J. Žilevičius. Chicago: Lietuvių muzikos archyvas, 1969.
- Mary's Shrine*, vol. 25, no. 2. (May 1964).
- Meister, Maureen. *Arts and Crafts Architecture: History and Heritage in New England*. Hanover and London: University Press of New England, 2014.
- Minta, Anna. *Staatsbauten und Sakralarchitektur in Washington/DC: Stillkonzepte patriotischer Baukunst*. Berlin: Reimer, 2015.
- The National Catholic Reporter*, 1966 09 07.
- The National Shrine of the Immaculate Conception*. Washington: Merkle Press Inc., s. a.
- Nelson, Robert. *Hagia Sophia 1850–1950: Holy Wisdom Modern Monument*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- The New York Times* (1966 09 06).
- „Pirmas įmokėjimas paminklinei koplyčiai Washingtone“. *Draugas* (1964 01 14).
- [Prunskis, Juozas] J. Pr. „Šventovė ir 2480 sudegintų lietuvių“. *Draugas* (1953 07 24).
- Rimdžiūnas, A. P. „Kodėl visuomenė tyli?“ *Dirva* (1964 02 10).
- Rimvydas, A. „Dėl lietuviškos koplyčios projekto Washingtono šventovėje“. *Draugas*. Priedas Mokslas, menas, literatūra (1965 04 03).
- Rohling, Geraldine M. *Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception*, guide and tour book. Washington, D.C.: Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception, 2018.
- Rossi, Walter R. *Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception*, guide and tour book. Washington, D.C.: Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception, 2007.
- Smilingytė-Žeimienė, Skirmantė. *Lietuvos bažnyčių dailė. XX amžiaus I pusė*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
- . „Šiluvos koplyčia XX a. 3–4 dešimtmetyje: puošybos vizija ir tikrovė“. *Meno istorija ir kritika* 5 (2009): 95–105.
- Sunday Herald* (1966 09 18).
- Surdokaitė-Vitienė, Gabija, *Susimąstęs Kristus: nuo religinio atvaizdo iki tautos simbolio Rūpintojėlio*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2017.
- „Šiluvos koplyčia Washingtone neša vaisius“. *Draugas* (1966 09 19).
- Tweed, Thomas A. *America's Church: The National Shrine and Catholic Presence in the Nation's Capital*. New York: Oxford University Press, 2011.
- „Una Cappella dei Lituani nel Santuario Dell'Immacolata a Washington. Benedizioni e voti del Sommo Pontefice per gli esemplari e generosi fedeli“. *L'Osservatore Romano* 204 (1966).
- The Washington Post* (1966 09 03).
- Vasiliauskienė, Aldona. „Mažai žinoma Šiluvos Mergelės Marijos koplyčia Vašingtone“. *XXI amžius* (2015 10 16).
- v. r. „Uždaras reikalas“. *Dirva* (1964 02 10).
- Wolańska, Joana. „Jan Henryk Rosen (1891–1982). Wstępne rozpoznanie dorobku artystycznego“. In *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* 5. Sudarė Wojciech Walczak, Karol Łopatecki, 249–266. Białystok: Instytut badań nad dziedzictwem kulturowym Europy, 2013.
- . *Katedra ormiańska we Lwowie w latach 1902–1938: przemiany architektoniczne i dekoracja wnętrza*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2010.

Žiugždaitė, Saulena. „Lietuvių koplyčia Vašingtone ruošiasi 50-mečiui: pokalbis su kun. Rolandu Makricku“. *bernardinai.lt* (2015 09 08). www.bernardinai.lt/2015-09-08-lietuvu-koplycia-vasingtone-ruosiasi-50-meciui-pokalbis-su-kun-rolandu-makricku/.

Summary

The Chapel of Our Lady of Šiluva in America's National Shrine: The Spread of Lithuanian Marian Devotion and the Construction of the National Monument

Laura Petrauskaitė

Keywords: Apparition of Our Lady in Šiluva, sacred architecture, ecclesiastical art, Catholics, politics, United States of America.

The Lithuanian Chapel of Our Lady of Šiluva in the Basilica of the National Shrine of the Immaculate Conception in Washington D. C. was consecrated in 1966. Thus far this object of sacred heritage has not been examined in Lithuanian historiography. The article reconstructs the history of installing the chapel, reveals the socio-cultural context that influenced it at that time, and discusses the religious, artistic, and political significance of the chapel. With the installation of the Lithuanian chapel in Washington's Basilica, the devotion to Our Lady of Šiluva extended beyond the Lithuanian diaspora and became part of the devotional culture of all American Catholics. The Neo-Byzantine National Shrine, whose construction started in the early twentieth century, and the Chapel of Our Lady of Šiluva installed in the post-war years reveal the admiration of Americans and Lithuanian Americans for revival styles, as well as the sustainability of decorativeness, ornamentation, and other aesthetic qualities highly esteemed since the time of the Arts and Crafts Movement. During the Cold War years, the Chapel of Our Lady of Šiluva represented Lithuania in one of the most important centres of power of international politics. Along with other political and cultural campaigns, the existence of this place of prayer strengthened the Lithuanian presence in the political and public life of the United States of America.